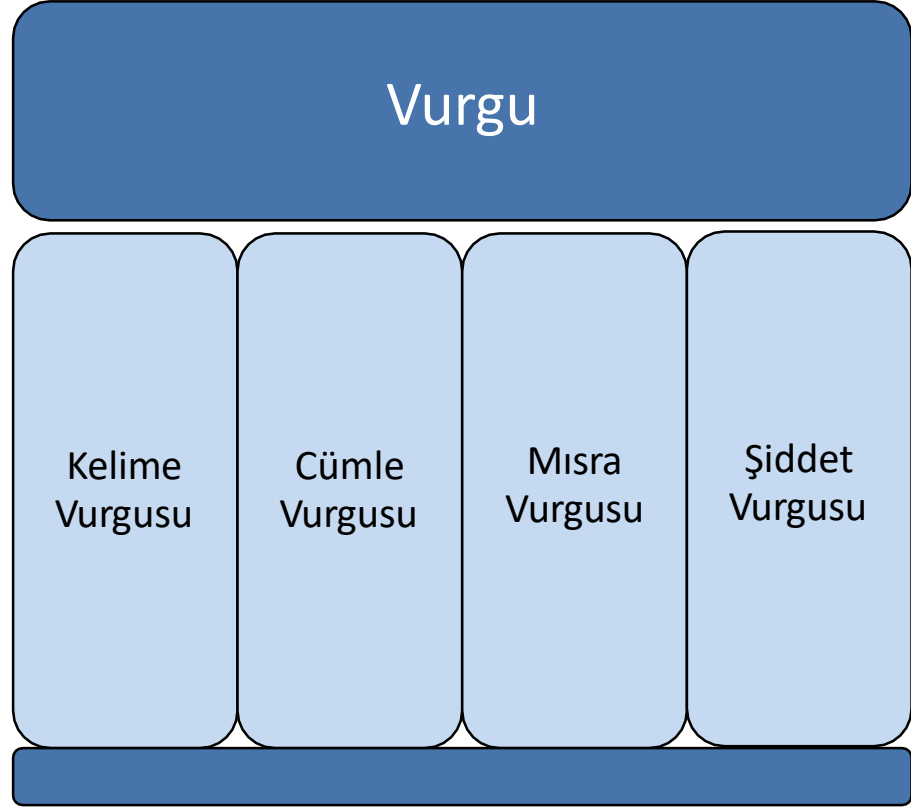

TÜRKÇEDE VURGU VE TONLAMA

- Vurgu
- Kelime Vurgusu
- Cümle Vurgusu
- Mısra Vurgusu
- Şiddet Vurgusu

GİRİŞ

İnsan, hayatını bir birey olarak ve sosyal ilişkiler kurarak toplum içinde sürdürmektedir. Çevresiyle sürekli iletişim hâlinde olan insan, geçmişten günümüze çeşitli iletişim becerilerini ve kanallarını kullanmıştır. Hayatımızın vazgeçilmez bir enstrümanı olan iletişimde konuşma yetisi ön plana çıkmaktadır. Çünkü konuşma, en çok kullandığımız temel dil becerilerinden biridir. Bunun en önemli nedenlerinden biri de, konuşma ile kurulan iletişimde insanın, duygu ve ihtiyaçlarını anlatmada daha hızlı ve pratik olabilmesidir. Bu bakımdan, toplum nezdinde saygın bir yer edinmek ve yapılan işlerde başarılı olabilmek için insanın konuşma yeteneğini geliştirmesi gerekir.

Anlama ve anlatmanın önemli becerilerinden biri olan konuşma yeteneğini geliştirmenin ilk adımı ise kullanılan dilin dil hususiyetlerini, sesletim özelliklerini iyi bilmek ve kullanmaktır. Her dilin kendine özgü olan bu sesletim özellikleri *vurgu* ve *tonlama* olarak adlandırılmaktadır.

Türkçede de diğer bütün dillerde olduğu gibi birtakım vurgu ve tonlama kuralları bulunmaktadır. Sondan eklemeli bir dil olan (sapsarı, masmaavi gibi istinaların haricinde) Türkçede vurgu, hece yapısına, eklerin görev ve işlevlerine göre farklı özellikler barındırmaktadır. Bu esnek yapısından hareketle değişen ve bu yanı ile dile hareketlilik, canlılık ve ahenk katan vurgunun Türkçede önemli bir unsur olduğu söylenebilir. Bu bölümde, dilimizde kullanılan vurgu ve tonlama kurallarını cümle vurgusu, kelime vurgusu, mısra vurgusu ve şiddet vurgusu öğeleri bakımından örneklerden hareketle inceleyeceğiz.

VURGU

Söz içinde bir heceyi, bir kelimeyi diğerlerine göre daha yüksek ses tonuyla, söyleyiş süresini uzatarak, öteki hece ya da kelimelerden daha baskılı ve belirgin bir biçimde söylemeye *vurgu* denir. Vurgu, konuşurken bir hece üzerine düşen hava şiddeti veya soluk baskısı olarak da tanımlanır. Türkiye Türkçesinde vurgu, cümlelerin diziliş biçimiyle olduğu kadar konuşanın ruh hâli ile de yakından ilgilidir.

Vurgunun konuşmadaki en önemli fonksiyonu konuşmayı tekdüzelikten kurtararak söze duygu ve ahenk katmasıdır.

Vurgu bilerek ve yerinde yapılmadığı zaman konuşma doğallığını kaybeder ve konuşmacı bu durumdan dolayı zor duruma düşebilir.

Bir konuşma metni ya da şiir topluluk karşısında okunacaksa, okumadan önce vurgulanacak sözcük ve hecelerin altı dikkat çekecek ölçüde çizilmelidir.

Türkçemizde dört tür vurgudan bahsedilebilir:

- *Kelime Vurgusu*
- *Cümle Vurgusu*
- *Mısra Vurgusu (Ahenk Vurgusu)*
- *Şiddet Vurgusu* [1]

Vurgu, konuşurken bir hece üzerine düşen hava şiddeti veya soluk baskısı olarak da tanımlanır.

Kelime Vurgusu

- Her kelimenin bir hecesi üzerinde mutlaka ses baskısı (vurgu) vardır.

Örnek

- “Heyecan” kelimesinde vurgu son hecededir.

- Türkçede kural olarak vurgular son hece üzerindedir.

İstisnalar hariç, kelimeye ekleme yapıldıkça vurgu son heceye doğru kayar.

Örnek

- hece-- heceler-- hecelerde – hecelerdeki

— — — —

- Bazen vurgu sondan önceki hecelerden birine yapılır. Bu tür istisnaları aşağıda gösterelim:

İlk heceye : İl, bölge, semt adları

İl : Ankara, Samsun, Erzurum, İzmir, Konya, Rize, Urfa

Bölge : Akdeniz, Marmara, Ege, Karadeniz

Semt : Dikmen, Çankaya, Etlik, Bahçecik, Topkayı

Ortadaki hecelerden birine: İl, bölge, semt adları

Örnek

- Erzincan, Edirne, Sakarya, Denizli

Zarf ve bağlaçlarda ilk heceye:

Örnek

- Niçin, ancak, önce, sonra, ayrıca, yalnız, belki, henüz, ansızın, nasıl, hangi

Türkçe kelimelerin aldığı bazı ekler vurguyu bir önceki heceye kaydırır. Bu ekler: “ ce, le, me/ma, se/sa, im/sin”

Örnek

- Sence, benime, okuma, yazdırma, giderse, bilirsin”

- Dilimizde bulunan Arapça- Farsça kökenli bazı kelimelerde uzun heceler vardır.

Türkçede kural olarak vurgular son hecededir.

Uzun seslerde istisna bir durum olarak vurgu, uzatılan hece üzerinde görünür. Bu kelimeleri öğrenmek gerekir. Zira bu uzatmalar kelimelerin başında, ortasında veya sonunda olabilir. Bu kelimeler için genel bir kural yoktur. Her birinin kendine özel bir vurgusu bulunur.

Örnek

- Vurgu başta : kâtil, câhil, sâmi
- Vurgu ortada : teâmül, mukâbil, hazîne, mücâdele
- Vurgu sonda : ziyâ, katî, denî, zekî, hafî

Türkçeye Arapça ve Farsçadan gelen bazı kelimelerde uzun heceler vardır. Genel bir kural olmamakla bu tür kelimelerde vurgu başta, ortada ve sonda olabilir.

- *Türkçede “ğ” her zaman, “y” ise bazı durumlarda vurguyu değiştirir. “ğ” ünsüzü bulunduğu hecede kendinden önce gelen ünlünün uzatılmasına yol açar. Aynı uzatma durumu “y” için de geçerlidir. Söz konusu uzatma, seslendirmede vurgu gibi yansımaktadır. (Yan yana iki ünlü uzatmayı belirtmek için kullanılmıştır.)*

Örnek

- “ğ” ünsüzü ile: yağmur= yaamur, öğretmen=ööretmen, öğle=ööle, ağabey=aabey, koğmak=koomak
- “y” ünsüzü ile: böyle=bööle, söylemek=söölemek, öyle=ööle

- *Sert ve gürültülü çıkan bazı ünsüzler vurguyu bulundukları heceye taşırlar. Bunun için söz konusu ünsüzün hecenin son harfi olması gerekir. Bu ünsüzler “ç, k, p, r, ş, z”*

Örnek

- kaçım, yokmuş, saptı, ordu, şaştı, ezdi

- *Abartı amacıyla kullanılan bazı heceler vurguyu kendi üzerlerine alırlar.*

Örnek

- şımsıkı, koskoca, büsbüyük, büsbütün, bambaşka, binbir
- Sımsıcak bir yuva, yemyeşil bir vadi, masmavi bir gök.

- *Birleşik kelimelerde vurgu ilk kelime üzerindedir:*

Örnek

- Anadili, açıköğretim, gözyaşı, başıboş, kurusoğan vs.

- *Akrabalık isimlerinde vurgu genellikle ilk hece üzerindedir:*

Örnek

• Anne, baba, dayı, hala, teyze, abla vs.

- *Dil isimlerinde vurgu genellikle -ca, -ça, -ce, ça yapım ekinden önceki hecede bulunur.*

Örnek

• Türkçe, Arapça, Farsça, Almanca, İngilizce vs.

- *Kelime gruplarında vurgu, grubun başında yer alan kelimenin vurgusunun bulunduğu hecededir.*

Örnek

• Evin kapısı, okulun bacası, masa örtüsü, okul çantası

- *mı-, mi, -mu, -mü soru eki vurguyu bir önceki kelimenin son hecesine kaydırır:*

Örnek

• Güzel Yağmurlu Doğru

- *Sesteş kelimelerde vurgu, anlam ayırıcı özellik taşır:*

Örnek

Düşünce-düşünce Kazma-kazma Kalınça-kalınça
Sirkeci-sirkeci Ordu-ordu Çeşme-çeşme

- Geniş zaman çekimlerinde **me** eylem eki vurguyu kendi üzerine çeker.

Sesteş kelimelerde vurgu önemlidir. Çünkü bu tür kelimelerde vurgu ile anlam ayırımı yapılır.

Örnek

• *Bâis-i şekvâ bize hüzn-i umûmîdir Kemal
Kendi derdi gönlümün billâh gelmez
yâdına.*

(N. Kemal)

• *Düşmez kalkmaz bir Allah...*

- Olumsuzluk eki **-me**, soru eki **mi**, küçültme eki **-ce** dışında kullanılan ekler vurgu almazlar. “**de**” ve “**ki**” bağlaçları vurguyu kendilerinden önceki kelimenin son hecesine kaydırırlar.
- Tek heceli sözcüklerde sözcük vurgusundan söz edilemez. [1]

Cümle Vurgusu

Söz içinde, kelime ve kelime gruplarından daha büyük birlik, cümledir. Cümlelerin de kendine bütünlük kazandıran bir vurgusu vardır. Buna **cümle vurgusu** denir. Bu vurgu cümleyi meydana getiren kelime ve kelime gruplarının vurgusundan daha belirlidir. Özel bir amaçla vurgu yapılmıyorsa Türkçede cümle vurgusu yüklem üzerindedir

Türkçede cümle
vurgusu yüklem
üzerindedir.

Örnek

- Kar erkenden yağdı.
- Bu hafta tiyatrolar perdelerini açıyor.
- Kitap güzeldi.

Kimi zaman vurgu, cümle içinde öne çıkarılarak özellikle belirtilmek istenen bir anlamı taşıyan kelime üzerine kaydırılır. Böyle olduğu zaman o kelime yükleme yaklaştırılır.

Örnek

- Ahmet çalışmaya yarın gelecek. (Başka zaman değil)
- Yarın çalışmaya Ahmet gelecek. (Başkası değil)
- Ahmet yarın çalışmaya gelecek. (Başka bir şey için değil)

Cümle başında virgülle ayrılan özneler de kimi zaman vurguyu kendi üzerlerine çekerler:

Örnek

- Arkadaş, biz bu yolda türküler tutturalırken
Sana uğurlar olsun ayrılıyor yolumuz. (F.N.Çamlıbel)
- Başlamak, bir işi yarı yarıya başarmak demektir.

Bunun yanında Türkçede cümlelerin aldığı anlam özelliklerine göre de vurgunun yeri değişebilir. [2]

Aşağıda soru cümlelerinde ve şart cümlelerinde vurgunun yeri örneklerle aktarılacaktır.

Şart Cümlesi

Şart cümlelerinde vurgu, -se, -sa şart ekini taşıyan kelimenin üzerindedir.

Örnek

- İşimi erken bitirirsem akşam yemeğe katılırım.
- Konuyu dikkatlice dinlersen sınava çalışman daha kolay olur.

Soru Cümlesi

Soru anlamının soru sözcükleri yardımıyla kurulan cümlelerde vurgu, soru anlamı taşıyan ifadenin üzerindedir.

Örnek

- Dün akşam evin bahçesinde kimi gördün?
- Ödevlerini ne zaman teslim edeceksin?
- Neyi getirdiniz?

Mısra Vurgusu

Şiirlerde görülen kelime vurgusuna **mısra vurgusu** denir. Vurgu, mısralarda daha kuvvetle hissedilir. [3] *Ahengi sezdirmek için mısraların kimi heceleri üzerine baskı yapılarak okunur.*

Örnek

- Dağda dolaşırken yakma kandili
Fersiz gözlerimi dağlama gurbet
Ne söylemez akan suların dili
Sessizlik içinde çağlama gurbet
(Necip Fazıl Kısakürek)

Örnek

- Ulus Meydanı'nda,
Ata'nın heykeline karşı
Bir öğretmen gördüm çocukların başında.
Dal gibi ince,
Bir kemik bir deri.
İnanmıştı, yüzünden belli;
Gözlerinden sevinç akıyordu.
Gözleri kurşun gibi ileri,
Mustafa Kemal'e bakıyordu.
(Halim Yağcıoğlu)

Güzel bir şiir okuyabilmek için mısra vurgusunun nasıl yapıldığını bilmek gerekir.

Çeşitli duyguları karşı tarafa daha iyi aktarabilmek için şiddet vurgusuna ihtiyaç hissederiz.

Şiddet Vurgusu

Cümlede kızgınlığı, sevinci, hiddeti, beğenmeyi ve uyardırmayı ifade eden kimi kelimeler üzerine dikkati çekmek için daha baskılı söylenir. Bu tarz vurgulara **şiddet vurgusu** denir. [1, 2, 3]

Örnek

- Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyeti'ni ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir. (ATATÜRK)
- Dönersem kahpeyim millet yolunda bir azîmetten. (N. Kemâl)
- Zafer ırak mı? dedim;
Aha diyordu. (Fazıl Hüsnü Dağlarca)

Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'ni vurgu kurallarına dikkat ederek okuyalım.

Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi

Ey Türk gençliği, birinci vazifen, Türk istiklalini, Türk Cumhuriyeti'ni ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni, bu hazineden mahrum etmek isteyen dâhilî ve haricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklal ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait çok nâmusait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklal ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere memleketin dâhilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve dalalet hatta hıyanet içinde bulunabilirler. Hatta bu iktidar sahipleri şahsi menfaatlerini müstevlilerin siyasi emelleriyle tevhit edebilirler. Millet fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evladı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen; Türk İstiklal ve cumhuriyetini kurtarmaktır! Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal ATATÜRK

- Aşağıda İstiklâl Marşı'nın ilk dizesi verilmiştir. Dizelerde geçen vurgulu hecelerin altını çizerek belirtiniz. Daha sonra kendi uygulamanızla üzerinde vurgu yerlerinin belirtilmiş olduğu uygulamayı karşılaştırınız.

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;

Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.

Uygulamanın cevabı:

Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen **al sancak**

Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak

Aşağıda verilen metni vurgu, tonlama kurallarını göz önünde bulundurarak okuyunuz ve vurgulanması gereken kelimelerin ya da eklerin altını çiziniz.

BRUTUS'UN SAVUNMASI

Sözlerimi bitirinceye kadar sabredin... Yurttaşlarım, Romalı kardeşlerim, susun! Göstereceğim sebebi dinleyin... Susun ki, beni dinleyesiniz. Namusum hakkı için söylüyorum, bana inanın. Namusuma değer verin ki, bana inanasınız. Beni düşünerek tenkit edin. Düşünme gücünüzü işletin ki, rahat kararlar verebilesiniz.

Bu toplulukta biri varsa, Sezar'ı seven biri varsa, ben de ona diyorum ki: Brutus'un Sezar'a karşı duyduğu sevgi onunkinden hiç de aşağı değildi. Eğer, Sezar'ın bir dostu: "Öyleyse neden Brutus, Sezar'a karşı ayak diredi?" diye sorarsa, cevabım şudur: "Sezar'ı sevmediğimden değil, Roma'yı çok sevdiğimden... Sezar'ın ölümüyle hepinizin özgür olması, Sezar hayattayken hepinizin tutsak olarak ölmesinden daha mı kötü? Sezar beni severdi, onun için ağlıyorum. Sezar'ın bahtı açıldı, benim de gönlüm ferah...

Aranızdaki tutsaklığı dileyen biri var mı? Varsa söylesin. Çünkü ben, ona göre suçluyum. Yurdunu sevemeyecek bir alçak var mı? Varsa söylesin. Çünkü ben ona göre suçluyum. Bekliyorum, cevap verin...

Uygulama metninin cevabı

BRUTUS'UN SAVUNMASI

Sözlerimi bitirinceye kadar **sabredin...** Yurttaşlarım, **Romalı Kardeşlerim, susun!** Göstereceğim sebebi **dinleyin...** **Susun ki** beni dinleyesiniz. Namusum hakkı için söylüyorum, **bana inanın.** Namusuma değer **verin ki,** bana inanasınız. Beni düşünerek **tenkit edin.** Düşünme gücünüzü **işletin ki,** rahat kararlar verebilesiniz.

Bu toplulukta biri **varsa,** Sezar'ı seven biri **varsa,** ben de ona **diyorum ki:** Brutus'un Sezar'a karşı duyduğu sevgi onunkinden **hiç de** aşağı değildi. Eğer, Sezar'ın bir dostu: "Öyleyse neden Brutus, Sezar'a karşı ayak diredi?" diye sorarsa, cevabım şudur: "**Sezar'ı sevmediğimden değil, Roma'yı çok sevdiğimden...** Sezar'ın ölümüyle hepinizin özgür olması, Sezar hayattayken hepinizin tutsak olarak ölmesinden **daha mı kötü?** Sezar beni severdi, onun için ağlıyorum. Sezar'ın bahtı açıldı, benim de gönlüm ferah...

Aranızdaki tutsaklığı dileyen biri **var mı?** Varsa söylesin. Çünkü **ben,** ona göre suçluyum. Yurdunu sevmeyecek bir alçak **var mı?** Varsa söylesin. Çünkü ben ona göre suçluyum. **Bekliyorum, cevap verin...**

Özet

- **TÜRKÇEDE VURGU VE TONLAMA**

- Konuşma yeteneğini geliştirmenin ilk adımı kullanılan dilin sesletim özelliklerini iyi bilmek ve kullanmaktır. Her dilin kendine özgü olan bu sesletim özellikleri vurgu ve tonlama olarak adlandırılmaktadır.

- **VURGU**

- Söz içinde bir heceyi, bir kelimeyi diğerlerine göre daha yüksek ses tonuyla, söyleyiş süresini uzatarak, öteki hece ya da kelimelerden daha baskılı ve belirgin bir biçimde söylemeye vurgu denir. Vurgu, konuşurken bir hece üzerine düşen hava şiddeti veya soluk baskısı olarak da tanımlanır.

- Vurgu, konuşmayı tekdüzelikten kurtarmak için söze duygu ve ahenk katar.

- Türkçemizde dört tür vurgudan bahsedilebilir:

- Kelime Vurgusu
- Cümle Vurgusu
- Mısra Vurgusu (Ahenk Vurgusu)
- Şiddet Vurgusu

- **Kelime Vurgusu**

- Her kelimenin bir hecesi üzerinde mutlaka ses baskısı (vurgu) vardır.
- Türkçede kural olarak vurgular son hece üzerindedir. İstisnalar hariç kelimeye eklemeye yapıldıkça vurgu son heceye doğru kayar.
- Bazen vurgu sondan önceki hecelerden birine yapılır. Bu tür istisnaları aşağıda gösterelim:

- **İlk heceye: İl, bölge, semt adları**

- İl: Ankara, Samsun, Erzurum...
- Bölge: Akdeniz, Marmara...
- Semt: Dikmen, Çankaya, Etlik...

- **Ortadaki hecelerden birine: İl, bölge, semt adları**

- Erzincan, Edirne, Sakarya, Denizli

- **Zarf ve bağlaçlarda ilk heceye:** Niçin, ancak, önce, sonra, ayrıca, yalnız, belki, henüz, ansızın...

- **Türkçe kelimelerin aldığı bazı ekler vurguyu bir önceki heceye kaydırır. Bu ekler: “ ce, le, me/ma, se/sa, im/sin”**

- Dilimizde bulunan Arapça- Farsça kökenli bazı kelimelerde uzun heceler vardır. Uzun seslerde istisna bir durum olarak vurgu uzatılan hece üzerinde görünür. Bu kelimeleri öğrenmek gerekir. Zira bu uzatmalar kelimelerin başında, ortasında veya sonunda olabilir. Bu kelimeler için genel bir kural yoktur. Her birinin kendine özel bir vurgusu bulunur.

Özet (devamı)

- 5. Türkçede “ğ” her zaman, “y” ise bazı durumlarda vurguyu değiştirir. “Ğ” ünsüzü bulunduğu hecede kendinden önce gelen ünlünün uzatılmasına yol açar. Aynı uzatma durumu “y” için de geçerlidir. Söz konusu uzatma, seslendirmede vurgu gibi yansımaktadır. (Yan yana iki ünlü uzatmayı belirtmek için kullanılmıştır.)
- 6. Sert ve gürültülü çıkan bazı ünsüzler vurguyu bulundukları heceye taşırlar. Bunun için söz konusu ünsüzün hecenin son harfi olması gerekir. Bu ünsüzler “ç, k, p, r, ş, z”
- 7. Abartı amacıyla kullanılan bazı heceler vurguyu kendi üzerlerine alırlar.
- 8. Birleşik kelimelerde vurgu ilk kelime üzerindedir.
- 9. Akrabalık isimlerinde vurgu genellikle ilk hece üzerindedir.
- 10. Dil isimlerinde vurgu genellikle -ca, -ça, -ce, ça yapım ekinden önceki hecede bulunur.
- 11. Kelime gruplarında vurgu, grubun başında yer alan kelimenin vurgusunun bulunduğu hecededir.
- 12. -mı-, mi, -mu, -mü soru eki vurguyu bir önceki kelimenin son hecesine kaydırır.
- 13. Sesteş kelimelerde vurgu, anlam ayırıcı özellik taşır.
- 14. Geniş zaman çekimlerinde me eylem eki vurguyu kendi üzerine çeker.
- 15. Olumsuzluk eki -me, soru eki mi, küçültme eki -ce dışında kullanılan ekler vurgu almazlar. “de” ve “ki” bağlaçları vurguyu kendilerinden önceki heceye kaydırırlar.
- 16. Tek heceli sözcüklerde sözcük vurgusundan söz edilemez.
- Cümle Vurgusu**
- Söz içinde kelime ve kelime gruplarından daha büyük birlik cümledir. Cümlelerin de kendisine bütünlük kazandıran bir vurgusu vardır. Buna “cümle vurgusu” denir. Bu vurgu cümleyi meydana getiren kelime ve kelime gruplarının vurgusundan daha belirlidir.
- Kimi zaman vurgu, cümle içinde öne çıkarılarak özellikle belirtilmek istenen bir anlamı taşıyan kelime üzerine kaydırılır. Böyle olduğu zaman o kelime yükleme yaklaştırılır. Cümle başında virgülle ayrılan özneler de kimi zaman vurguyu kendi üzerlerine çekerler.
- Mısra Vurgusu**
- Şiirlerde görülen kelime vurgusuna “mısra vurgusu” denir. Vurgu, mısralarda daha kuvvetle hissedilir. Ahengi sezdirmek için mısraların kimi heceleri üzerine baskı yapılarak okunur.
- Şiddet Vurgusu**
- Cümlede kızgınlığı, sevinci, hiddeti, beğenmeyi ve uyarmayı ifade eden kimi kelimeler üzerine dikkati çekmek için daha baskılı söylenir. Bu tarz vurgulara “şiddet vurgusu” denir.